

MEGBESZÉLÉSEK.

I.

Hogyan állunk?

Az Út legutolsó száma, amelyik október közepén jelent meg, olyan messze van mögöttünk, mint a new-yorki kikötőbe megérkezett hajó mögött az elhagyott világrész. Ki gondolta volna akkor, hogy egy hónap múlva már béke lesz; ki gondolta volna, hogy Vilmos császár és Károly király s az összes középeurópai fejedelmek szomorú magánemberekként keresik a hajlékot, ahol koronátlan, megalázott fejüket lehajthatnák? Ki gondolta volna, hogy Magyarország, ez az ezeréves királyság népköztársaság lesz s az egész országban egyetlen egy hang emelkedik az elbukott fiatal Habsburg mellett, s ez is a debreceni nagy templom mellől hangzik el.

De hát mindezek megletek. Nincs az az izgalmas filmdráma, amelynek jelenetei olyan cikázó gyorsasággal követnék egymást, mint az októberi nagy színű utolsó jelenetei. Ma már túlvagyunk azon, hogy sajnálkozzunk, rekrimináljunk, vagy post festa okoskodjunk; nem hátra kell néznünk, hanem előre. Az bizonyos, hogy ennek így kellett történnie: embereknel nagyobb erő dolgozott itt. Mint ahogy kényszerű dolog volt 67-ben a dualizmust megalkotni magyarságunk megtartása érdekében; szükségünk volt a kettős, illetve hármass szövetség életre hívása a mindnyájunkat szétzúzással fenyegető orosz imperializmussal szemben, mint ahogy 14-ben meg kellett indítani a szerbek ellen a háborút, mert épen a mai forradalmárok söpörték volna el azt a kormányt, amelyik az arculütés után egyezkedni próbált volna: úgy ezt az elveszített háborút is likvidálni kellett. Az elveszített háborúval együtt elveszett az eddigi hatalmi rendszer: megdőlt a porosz militarizmuson nyugvó német imperializmus, felbomlott az imperializmus keleti alapépítménye: a monarchia, s vele együtt összetört a monarchia lényegét alkotó dualizmus: a német-magyar supremacia biztosítása egy szláv-román nemzetrendszerben. Miután felülről gátakat raktak az alúlról fel-törő forradalmi irány elé: ez egyre féktelenebb lett, végre pusztító erejével elsöpört mindent: monarchiát, német egységet, császári trónusokat, nemzeti supremáciákat. Magyarország letette a fegyvert s elvileg szövetségre lépett az entente-tal; e szövetség útjában még csak az égisz-érő romhalmazzá nőtt politikai csödtömeg áll. Miután nem kívánható, hogy egy halálra ítélt rendszer önmagát végezze ki akkor, mikor még sejtelve sincs arról, hogy halálra van ítélve, mert egy rendszer csak

akkor veszi észre, hogy halálra van ítélve, mikor már meg is van ölte: nem lehetett várni a monarchistáktól sem, hogy október elején átadják a főhatalmat Károlynak; viszont, mikor Károlyi szerezte meg a főhatalmat, nem csinálhatott már egyebet, mint amit csinált: elsöpörni a régi rendszert, amelyből a háború született, letétetni a fegyvert mindenütt s igazunkat az ébredő világlelkiismeret döntésére bízva, egy döntő *nem*-mel elfordulni régi énünktől s egy óriási metanoiával mássá lenni, magunkat az erő helyett a kegyelemre bízván. A predestináció acélkerekei robogtak végig a világon, mint ahogy világteremtése óta robognak, csak most megláthattuk, mert horizonunk körébe értek és kitézesedtek, mint a meteorarabok, melyek a föld légkörébe érnek. Azért tehát nekünk nem panaszkodni, vagy sáptózni a feladatunk, hanem megindultan és hálásan kell gondolnunk visszanyert függetlenségünkre. Fáj, hogy nemzetünk kipróbált vezéreit nem láthatjuk a mai alakulás élén, de ez természetes; a forradalmakat nem a kegyelmes urak csinálják. Örüljünk, hogy a kormányban olyan jó magyarok vannak, mint Károlyi és Batthyányi és olyan eszes emberek, mint Jászi Oszkár. Lehet, hogy évek múlva nagyon erős és nagyon komoly monarchista párt lesz az országban, mint ahogy van Franciaországban; de *most* csak egy párt lehet Magyarországon: *köztársasági*, mert az ezzel ellenkező véleménynek vagy oktalanság, vagy nemzetellenes bűn *most* megnyilvánulni.

Külpolitikai helyzetünkről és kilátásunkról alig lehet most valamit szólnunk. Az azonban bizonyos, hogy teljes belső kiengesztelődést kell teremtenünk a körülöttünk kialakult államokkal, különösen Csehországgal, Illyriával és Németausztriával, azért, mert minden életerőnk ezeken át vezet. Tengerhez, szénhez, vashoz és szövethoz ezeken keresztül juthatunk. Másik fontos elv: anélkül kell ismét felvennünk a német gazdasági összeköttetések szálait, hogy ebből politikai block, imperialista kapcsolát származzék. Ennek a háborúnak épen az lesz végeredményében a legnagyobb eredménye, hogy a hatalmi viszonyokat, *Európára nézve*, véglegesen rendezzi s így előkészíti a népek szövetségének megvalósulását.

Külpolitikai kilátásaink, bármily ködbe borultak legyenek is, elég biztatók. Utópista álmok rózsás testei mosolyognak ki a szürkéségből. Annál aggasztóbb és szomorúbb a helyzet belpolitikai tekintetben, különösen a nemzetiségi kérdéssel való vonatkozásban.

Nemzetiségi kérdés Magyarországon nem volt, mert itt mindig, mindenki magyar volt. A horvát Zrinyiek magyarsága épen olyan tizenhárompróbás és szinarany, mint a tót Thökölyeké, vagy a magyar Rákóczyaké. A nemzetiségi kérdést az osztrák centralisták, főképen a legnagyobb Habsburg: Mária Terézia csinálta, azért, hogy megmentsék az osztrák trónt a magyar függetlenséggel szemben. És ime, a fegyver, mivel gonosz volt, visszafelé sült el: az osztrák császári trón nincs sehol,

Magyarország pedig független és életkedvtől duzzadó állam. Csinálta pedig Bécs a nemzetiségi kérdést Magyarországon azzal, hogy a tiszta magyar határörvidéket felcserélte románokkal, szerbekkel, tóttal. Így az ország határa átitatódott a szomszéd népek rajzáival s megszűnt az a nagy-szerű politikai biztosíték, amiről a magyar bölcsesség mindig tudott gondoskodni, t. i., hogy az ország politikai határa egybeesett nemcsak a geográfiai, hanem különösen a *nemzetiségi* határokkal. Mihelyt pedig elmosódott a nemzetiségi határ, a külső országok elnyomott népei egyre nagyobb tömegben szivárogtak ebbe a kisebb szociális nyomású, mert sokkal műveltebb és fejlettebb magyar politikai közösségbe. Így történt, hogy keletről, északkeletről és délről ruthének, románok, szerbek lassan, szinte kapillárisan szivódtak fel a magyar államtestbe s azt századok alatt köröskörül megtelítették. Nyugodtan mondhatjuk ezt úgy, hogy országunk karéját a magasabb kultúrába felszivódó nemzetiségek pár század alatt, a határörvidék széttörése és a centrális bécsi politika korszaka óta, *ethnografiailag megszállták és elfoglalták*. Mikor pedig a beszivárgott nemzetiségek különböző fajrokonai önálló állammá fejlődtek: nem kellett egyéb, mint egy kis imperialista mámor odakünn és rossz nemzetiségi politika idebenn, hogy meginduljon a román, szerb, ruthén, tót irredentás, amihez kapcsolódott még Ausztriában az olasz, a cseh és lengyel. Ezek a félig kész anyaállamok, melyek a monarchiát körülvették s folyondárjaikkal beszórták a monarchia közelükbe eső területeit: állandó szétbontással fenyegették a monarchiát, amelyen pedig az egész európai egyensúly: a szláv-germán erők kölcsönös paralizálása nyugodott. Ezért kellett a monarchiát fenntartani, fenntartani pedig csak két nagy nemzetnek: a magyarnak és a németnek supremáciájával lehetett. Ez volt a dualizmus történeti hivatása. Mindaz, ami a német-magyar supremáciát fenyegette, az egész hatalmi rendszert fenyegette; tehát az általános választójog épenúgy, mint az irredentizmus. Viszont, hiába csináltak volna legszélsőbb választójogot, azzal a dolgon nem segítettek volna, mert csak megindították volna azt a nagy leszámolási folyamatot, aminek előbb-utóbb be kellett volna következni és amelynek feltétlenül át kellett alakítania egész világunkat.

Ránk nézve talán kevesebb rázkódtatással és remegéssel jár vala, ha korábban kezdődik és későbbben végződik ez a dolog. Akkor nem következett volna be az a helyzet, hogy itt álljunk, fegyver nélkül, oroszországi módra hazament, széteszlott katonasággal, annyi bracciummal is alig rendelkezve, hogy a belső rendet fékentangtartsuk. Magyarországnak ez az ájultsága növesztette meg a nemzetiségek szarvát annyira, hogy a románok 26 vármegyét, a csehek 19 vármegyét, a németek 3 vármegyét kívánnak Magyarországnak testéből lemetszeni. Bármily kinszenvedés is a fegyvertelen magyarságnak ezt a tetemrablási készülődést végignézni, más mód nincs, mint csendesesen, méltóságosan bízni és várni.

Bizonyos az, hogy Wilsonéknak *véglegesen* kell a dunai kérdést megoldani, végleges pedig nem lesz az a megoldás, amely a magyarságot a legvadabb irredentizmusba kényszeríti. A magyar, mint lekapcsolt és irredenta nemzetiség, veszedelmesebb lesz, mint minden eddigi, mert ezeréves szabad országból kényszerrel vágják le olyanok, akikkel szemben a magyar soha sem veszítette el a harcot. Hozzánk *bejöttek* a nemzetiségek, mert vonzotta őket a magasabb kultúra; nálunk a letelepedéssel hallgatagon aláírtak az ország kormányzati szellemének. *Mi erőszakkal* kerülnénk bele egy idegen kultúrába, ami ellen kezdettől fogva tiltakozunk. Azután nem lehet az, hogy egy magasabb kultúrában élő nemzetet egy alacsonyabb kulturájú nemzethez csatoljanak. Nem számítva azt, hogy Románia egy kis imperialista királyság, Magyarország pedig szabad köztársaság; Románia agrár-feudalis, reakciós állam, Magyarország pedig demokrata és szabadelvű népállam: általában román és magyar kultúrfok között az a különbség, ami nálunk a román falu és a magyarrá lett város között a különbség. Az a tény, hogy az oláhok által igényelt területen minden valamire való város vagy magyar, vagy szász, bizonyítja, hogy ez az annexió kérdése nemcsak ethnikai, hanem elsőrangú kulturkérdés. Végül az emberi szabadság és a művelődés sokkal nagyobbat nyer, ha az egységes Magyarország területén szervezkednek a román nemzettömb kantonjai, mint megfordítva, mert első esetben a műveltebb és gazdagabb többség elbirja a kevésbé művelt kisebbség teljes kulturális és nemzeti kifejllesztésének költségeit, míg megfordítva, a műveletlenebb többség nem bírná el a műveltebb és differenciáltabb kisebbség szellemi fejlődésének költségeit. Másképp szólva: mi elbirnók az eddigi és ezután összes román iskolák költségeit, de Románia nem bírná el a magyarság kulturigényeinek költségeit; a turkevei magyar fizetne adót a nagyszebeni román egyetem költségeire, de a besszarábiai oláh atyafi aligha tudná hordozni a kolozsvári tudományegyetem költségeit, amelyik egy évben többre rug, mint amennyi egyenes adót az erdélyi románság fizet.

Ebben az idegfeszítő várakozásban mindazoknak, akik *lelki* hatásokkal dolgoznak s a nemzet *hangulatát* tartják a kezükben, óriási feladatuk van. E tényezők közül legfontosabb a *sajtó* s ha a sajtó magyarsága jelenleg kifogástalan is, mégis, sokkal többet tesz a sajtó egy képzelt ellenforradalom érzelmi gyökereinek kiirtására, mint a komoly, történelmi gondolkozás és felelősség erősítésére. Most ismét látjuk, mily rettenetes baj, hogy nekünk nincs sajtónk s mi sajtó útján sem a népünkhöz, sem az intelligenciánkhöz hozzá nem férhetünk. *Annál nagyobb a szerepe most a falu közvéleményének irányításában a papnak és a tanítónak.* A közlekedés rossz, a hírszolgálat hézagos, a lapok drágák és üresek, teljes lesz maholnap a tanácstalanság. Feltétlenül bizonyos tehát, hogy ha a pap estéknént összeül a hiveivel s őket, mint

egy telefonhírmondó, *szigorú tárgyilagossággal informálja*, akkora jót cselekszik, hogy hívei nem győznek eléggé figyelni reá. Ezekben az információkban nem szabad a papnak politikai dogmákat erőltetni rá a népre, bizonyos balga tömegnézeteket sem szabad nyíltan kikezdeni: egyszerűen a tényeket kell úgy csoportosítani, hogy abból elvonható legyen a legsürgősebb tennivaló szabálya. Például: a vagyon- és személybiztonság megőrzése, a nép felfegyverzése, a köztársaság jelentősége, a földosztás mibenléte. Különösen azt kell kiélezní, hogy Magyarországot még a győztes ellenség is átallja elfoglalni, mert Isten ellen vétkeznek vele; de keresi rá az ürügyet; ürügy pedig az, ha itt mi a rendet fenntartani nem tudjuk, ha rablás, fosztogatás járná. Aki tehát zavargást mível, az az ellenséget szabadítja rá a fegyvertelen országra és hazáját adja el. Különösen fontos, de a legnagyobb önfeláldozást kívánja a *nemzetiségekkel való minél teljesebb, érzelmi béke*. Legyen a magyar pap a kezdeményező, aki a román papot testvéri akcióra hívja fel közös érdekekben. Ilyen a nemzetőrség megszervezése, a hazatérő katonák ünnepélyes fogadása, az elesettek emlékeinek közös megünneplése. Ki kell használni az első pillanatok nagyszerűségét és testvéri kezet nyújtani egymásnak. Legyen annyi keresztyén fensőbbiség e református papban, hogy esetleg egy kis megaláztatást is méltósággal el tudjon viselni, tudván, hogy hazájáért és egyházáért hozza ezt a legnagyobb áldozatot, amit férfi egyáltalán hozhat. Alkalmas esetek erre a háború végének, *az ország és nemzetei felszabadulásának közös megünneplése*. Ilyenkor teljes paritás legyen a nemzetiségek elhelyezkedésében (színek, szónokok, énekek stb.).

A pap bátran és férfiasan ismerje be, hogy az eddigi nemzetiségi politika csődöt mondott s újat kell megindítani. Mondja el, hogy mi *örülünk* a románok, tótok felszabadulásán s azt akarjuk, hogy boldogok, szabadok és jó testvérek legyenek. Esetleg ünnepélyes formában kell a kiengesztelődésre testvéri jobbot nyújtani. Alakítsák meg *együtt a földműves tanácsot* s helyezték egyfelől a román, másfelől a magyar nemzeti tanács védelme alá és jelentsék be az országos gazdaszövetség földműves tanácsának. Mindent el kell követni, ami egy új, testvériesült szellem érvényesülését biztosítja, mert a régiek elmúltak, ime újjá lett minden.

Tudom, hogy ez sokhelyt nem lehetséges a faji antagonizmus miatt, amely már eddig is véres összeütközésekre vezetett. Ilyenkor várni és remélni s ahol lehet: eleven színet gyűjteni az ellenség fejére: ez az irányadó.

Sokhelyt zavargások, atrocitások fordultak elő. A pap mindenek felett írja meg főhatóságának a zavargás lefolyását abszolút megbízhatósággal, különösen azt ítélvén meg elfogulatlanul, hogy nemzetiségi jellegű volt-e a zavargás, vagy tisztán szociális. Azután *szervezze falujában*

a jobbakat, a módosabbakat. Különösen az irányban világosítsa fel őket, hogy a fosztogatás miatt elítélt *katona nem fog földet kapni*, sőt ahol a falu, mint olyan, a bűnös, az egész falu megszenvedti a végrehajtandó földreformnál. Végül, ha a pap híveit arra is rá tudná bírni, hogy a behívott korosztályok önként vonuljanak be, sőt *ezen kívül is minél többen jelentkezzenek fegyveres nemzetőri szolgálatra* — ami anyagi okokból is igen ajánlatos a télen kevés elfoglaltsággal bíró falusi emberre, mert fizetéssel, teljes ellátással, földjutalommal jár — a pap akkora szolgálatot tett hazájának, amekkorát ma *senki sem tud tenni.*

Ugyanis a magyar református papságnak ezekben a nehéz órákban kétszeresen, százszorosan ki kell tennie magáért. Nemcsak azért, mert magyar ember, mert keresztyén, mert intelligens és született szociálista, hanem azért, mert be kell bizonyítani *társadalmi nélkülözhetetlenségét.* Az új világberendezkedés csak olyan intézményekre fog pénzt adni, amelyeknek a szociális élet, a társadalom hasznát veszi. Egészen bizonyos, hogy 10—20 magyar olyan-amilyen liturgiális pásztoralásáért, ami hetenként egy órai munkát jelent, nem tartana el az állam egy élet-erős, munkaképes embert. De ha meglátja, hogy a pap a testvéri érzület, a demokrácia és a pacifizmus pionirja, ha a napnál világosabb lesz, hogy ha pap nem volna, ki kellene találni, hogy legyen, annyira szükség van rá: egy esetleges új kulturberendezkedés nemcsak számolna a pappal, de politikájának jórészét rájuk alapozná. Kétségtelen dolog, hogy mihelyt a külpolitikai kérdések megoldódnak s benn az országban rendes medrébe tér az élet, nagy szociális átalakulások elé megyünk. Ezek között ott lesz a szekularizáció és ott lesz a szeparáció gondolata is. Ha a szeparációt a Combes-féle ridegséggel hajtánák végre, azaz beszüntetnének minden államsegélyt, református egyházunk egyszerre tönkre jutna. Viszont, ha református egyházunk ad oculos demonstrálja a maga nemzetépítő, kulturaképző, szociális jólétet terjesztő és biztosító, páratlan erejét és hivatását: egyházunk a 48 : XX. tc. végrehajtásával véglegesen biztos fundamentumra helyeztetik és egy új éra, egy nagyszerű renaissance felé mehet. Addig pedig újra meg újra gondoljuk meg: *a népért és a népből valók vagyunk!* A főrendiház megszűnt, a közjogi kiváltságok elenyésznek, még a mi — legdemokratább — egyházunk is tovább demokratizálódik. *Legyünk büszkéek rá, hogy az ország legmagyarabb és legértékesebb részének: a magyar parasztság jó részének a szívéhez mi állunk legközelebb! Ha ezt a szívet újra meghódítjuk, mi leszünk az új Magyarország legeredményesebb építői.*

Természetes dolog, ez nem azt jelenti, hogy mi álljunk egy szociális forradalom, egy parasztlázadás élére, bár ilyen jelekkel is találkozunk nagy szágyenünkre. A pap az udvar és a nép között ne úgy helyezkedjék el, hogy egyiknek exponense legyen a másiknál, hanem álljon *mind a kettő fölött.* Ezek, amiket én elmondottam, annyira ter-

mészetes igazságok, hogy a papnak ezen ponton a leghatalmasabb segítői a mi *nemes gondolkozású patronusaink* lesznek. Bár iszonyú csalódáson mentek át épen a legjobbak, az őket ért pusztítások folytán, mégis, mégis, a vidéki birtokos még sokáig nevelője és vezetője lesz a népnek. A legszocialistább kormány is fogja tudni, hogy a *többtermelés érdekében* gazdasági szükségesség a közép- és a nagybirtok fenntartása. A birtokpolitikában az lesz az irányadó, hogy miképen lehet minél fejlettebb agrikulturát teremteni. Ennek pedig az a módja, hogy a nagybirtokok egyenletesen váltakozzanak a kisbirtokokkal. Földnélküli Jánosok nem lesznek többé, de nem lesznek latifundiumosok sem, csak *gazdák*; kigazdák és nagygazdák.

Ezzél kepcsolatban oldódik meg egy izgató probléma: a közép és felső nemesség jövője elhelyezkedése. Egyszerre vége annak az udvari és diplomáciai világnak, ahová a legvagyonosabbak elhelyezkedtek. Vége annak, hogy a kat'exochen politikusok ők legyenek. Főispánság, vármegye nem lesz a saját dominiumok. Grófságuk, vagy báróságuk nem csak, hogy nem fogja őket előre vinni, de *valószínűleg akadályozni fogja őket*. Be kell illeszkedniök a polgári élet kereteibe minden különösebb handicapolás nélkül. De lesz egy gyönyörű, páratlan hivatások, szinte gyönyörű kiváltságuk: *a magyar föld művelése*. Ők lesznek az ország első gazdái, a mezőgazdasági társadalom vezetői. Földjeiktől nem fogja elvonni őket a politika; nobile officiumok és reprezentációk nem fogják gazdaságilag tönkre tenni őket: csak *gazdák* lesznek és ezzel újra elfoglalják ezt az elvesztett országot.

Így kerülnek majd újra egymás mellé a falu intellektüelje: a pap, a falu burzsuá-ja a nagy- és kigazdák. Minél erősebbek, minél szervezettebbek lesznek, annál több reménység van arra, hogy *falú szocializmus*a egyensúlyban fogja tartani *a város szocializmusát*. A mező és a gyár, az agrikultura és az ipari demokrácia; ez a két mérlegkar, amelyen az ország egyensúlya nyugszik. A pap lesz a mérleg nyelve: az érzékeny mutató, amely a nehézkedési viszonyokat jelzi. Mert ha *ez nem* lesz, többet nem lesz pap Magyarországon.

R. L.

Országos Református Tanács.

A *Prot. Egyházi és Iskolai Lap* 46-ik száma egy felhívást közöl az ország reformátusaihoz, amelyet a Budapesten megalakult *Orsz. Református Tanács* bocsátott ki azzal a felszólítással, hogy azt az egész református sajtó közölje. Lapunk keretei ezt sajnálatunkra nem engedik, de igyekezzünk az alábbiakban tömör kivonatban a felhívást ismertetni s megjegyzéseinkkel kíséрни.

Mindenekelőtt rámutatunk arra, hogy a felhívásban az Orsz. Ref. Tanács „magát tekinti az egyház közvéleménye kifejezőjének,” de valójában semmi tájékoztatást nem kapunk arra, az egy lelkészelnök nevén kívül (*Happál Benő*), hogy kik legyenek a tanács tagjai, bár azt kívánják, hogy „nehány nap alatt táborukba kell szállaniok mindazoknak a lelkészeknek, theol. tanároknak, theologusoknak, tanítóknak, ezek testületeinek, világi hivatásúknak, férfiaknak és nőknek egyenként, és gyülekezetekként, valamint belmissziói egyesületeinknek, akik azt akarják, hogy egyházunk úgy idehaza, mint külföldi testvéreink előtt megbecsült és rokonszenves legyen.” (u. o. a „Kronika” rovatban.) Egy pillanatig sem kételkedünk a magunk részéről a mozgalom névtelen vezetőinek jóhiszeműségében sem, de azt hisszük, hogy egy ilyen mozgalomnak egész nyíltan kell folynia és a vezetőknek nevük egyenes és világos odaadásával kell biztosítékot szolgáltatniok a ref. közvélemény számára arról, hogy itt nem sötétbeugratásról, meggondolatlanságról, hanem átgondolt, komoly és a siker jegyében álló kezdeményezésről van szó.

Az Orsz. Ref. Tanács célja a felhívás szerint így hangzik: „Ki akarjuk építeni a magyar ref. egyházat valódi szabad, demokratikus és szociális népegyházzá, s meg akarjuk tölteni az örök evangelium éltető szellemével.” Midőn ezt a célt a legnagyobb örömmel üdvözljük, tisztelettel kérdjük: volt-e, lehetett-e valaha a magyar református egyház felelős tényezőinek más és egyéb céljuk, mint ez? s rá lehet-e mutatni, egy-két esetleges kilengés eltekintése mellett — nyugodt lélekkel egyetlen becsületes egyházi munkásra is a múltban, vagy a jelenben, aki ne ezt a célt vallotta volna életével és munkájával? Ugyan mi volt a mi egyházunk alkotmányában olyan, ami ezt a munkát tiltotta, vagy akadályozta volna, abban az egyházban, amelyben elkezdve a papválasztástól fel a zsinatig mindenütt az egyházközségek és a presbiteriumok szavazata döntött? Keli-e erre a célra forradalom, nem elégséges-e a fejlődésben jelentkező hiányok és fogyatékoságok alkotmányos és békés, rendszeres kiküszöbölése? Ecclesia se semper reformari debet, de vajon ez egy forradalmi kötelezettség-e, a mai napok értelmében?

De lássuk a programot. A program 3 részre oszlik. *Egyházpolitikai, egyházalkotmányi és belső egyházi életi* reform-javaslatokra.

Kezdjük a legutolsón. Itt a következők sorolhatnak fel: a nők aktív és passzív választója; a vallástanítás és nevelés és konfirmáció gyökeres reformja; a theologiai tud. és gyak. képzés és nevelés időszerű reformja; lelkészek továbbképzése és gyűf. munkások nevelése tanfolyamok és sajtó által; a hitkényszer eltörlése, az egyházi tagság „igazi református” értelmezése, „tapintatos, bölcs” egyházfegyelem; a belmisszió szerves beépítése az egyházba, az egész egyház missziói népegyházzá való átalakítása s az evangeliumi szociális szellem mindenirányú érvényesítése; a ker. közösség érzetének, a terhek közös hordozásának ápolása, külföldi kapcsolatainak kiépítése, ref. világszövetség.

Bizonyára joggal hivatkozhatunk reá, hogy az Az Út megalapítása óta fázodzik és munkál azon, hogy e kérdések legjava az egyházi élet centrumába kerüljön, a vallástanítás, nevelés, lelkészképzés, továbbképzés, egyházi öntudat és fegyelem, belmisszió, missziói népegyház, szociális szellem és a többi mind a mi programmunk is s e kérdések szakszerű megvilágításával, lelkiismeretes útmutatással mi és testvérlapjaink állandóan dolgoztunk ezek köz tudatbavitelén és munkábvételén. De ezek egyike sem *forradalmi* kérdés, egyike sem jelent új dolgot, egyike sem olyan, hogy radikális egyházalkotmányi reformot igényelne az alapok tekintetében, mert ezek mindenike az *eleven gyülekezeti szellemen* sarkallik, a kálvinista *öntudaton*, s a *lelkészek odaadó, kötelességszerű és nekik létjogot adó buzgó munkáján*, amely feltételek az eddigi szervezetben épügy meglehetnek, mint egy újbán s a melyek ha hiányoztak, annak nem az egyházi törvények, a püspökök, a zsinat és a konvent voltak az okai, hanem *mi magunk*, azok az órállók és pásztorok, akik a kötelességüket nem teljesítették, akik próféták és pásztorok helyett gazdák vagy egyebek voltak kizárólag. És ahol a papok igazi práféták és pásztorok voltak, — s hála Istennek, ugyebár voltak ilyenek? — ott az egyházi élet buzgott és égett. Nem tudjuk elképzelni, hogy a vallásos nevelés és konfirmáció, papképzés, lelkészek tovább képzése, gyül. munkások nevelése, belmissziói szeretetmunka etc. hogyan képzelhető egy *forradalmi* program pontjainak, ha csak nem azzal a fikcióval, hogy ezeket a hivatalos egyház törvényesen tiltotta, vagy akadályozta? Ezt pedig talán csak nem lehet mondani? Hiszen tanterveinket a magunk által, magunkból delegált faktorok alkoták, a tankönyveket és a vall., tud. theol., építő etc. irodalmat mi csináltuk, a papok továbbképzését a legnagyobb szabadsággal végezhattük volna s konferenciáinkon végeztük is, mindig jogunk és benső kötelességünk volt a munkatársak nevelése és a belmisszió intézményes kiépítését csak a szegénységünk, de nem a törvény akadályozta. Mindez rajtunk fordult meg kicsinytől a nagyig. Vagy úgy gondolja a Ref. Tanács, hogy valamely radikális módon alkotott új törvényhozó szerv új törvény hozatala által fogja s foghatja ezeket megteremtteni a semmiből? Soha! Ezek olyan kérdések, amelyekre megoldást csak a lelkekben élő valóságos hit és szeretet és a szabad tudomány adhatnak, ezek pedig személyes munkások személyes odaadása, szabad tevékenysége által nyilvánulnak, nem pedig régi vagy új törvényekben és szervezetekben. Ami ebben a programban *jó*, az nem *új*, az Az Út-nak épen nem új és egyetlen igazi lelkipásztornak és kálvinistának sem az és egyáltalában nem forradalmi; az utóbbi idők nemes törekvéseiben szépen virágzásnak is indult s a hivatalos egyház sehol gátja nem, legfennebb segítője volt. Ami pedig e programban *új*, mondjuk *forradalmi*, s ez főleg a „hittkényszer” eltörlése, annak a beledobása egy recsegve omló világba, sem jó, sem szerencsés, sem megfontolt dolog nem volt.

Ez átvetet a felhívás *egyházpolitikai reform*-javaslatára, amely „*az egyház és állam szétválasztása, szabad egyház szabad államban, az állam és az egyház eddigi viszonyának fokozatos és méltányos megszüntetésével.*” Eltekintve attól, hogy ez a javaslat először igazi forradalmi lendülettel egy nagyot ugrik és az elszakítást kikiáltja, azután cseppet se forradalmi mozdulattal, mintha megbánta volna, visszahúzódik és „fokozatos és méltányos” megszüntetéséről beszél, ki kell jelentenünk, hogy a separáció kimondását *ma*, *egyházi* részről könnyelműségnek és meggondolatlanságnak tartjuk — legalább is. Nem mintha nem volnánk az *önerő* hívei; de hosszú évtizedek hibái és bizakodása által teremtett kényszerhelyzetnek, amelytől azonban egy nagy

sereg egyházunk és lelkészünk existenciája s egy csomó iskolánk és tanárunk léte függ, a *saját kezünk által* való forradalmi, rögtönös elmetszésében öngyilkossági kísérletet kell látnunk. Legyünk nyugodtak! A szétválasztás be fog következni! Hamarabb, mint *szükséges és kívánatos!* És az önerő felettébb szükséges, de *nincs*. Azt előbb szervezni kell. Hagyjuk másoknak a separáció kimondását, mert egy olyan, legalább is *ideiglenes* katasztrófát fog jelenteni eklésiák és lelkészek számára, amelyen lesz okunk jajgatni. Nagy és kívánatos dolog az egyház *önerejéből* való megélés; de tessék elgondolni azt, hogyha *most, ma*, ebben a felfordult világban, amikor minden recseg és dül s amikor minden szenvedély tombol és minden higgadt megfontolás alszik, separálunk és eltöröljük a „hitkényszert“, mondván, hogy csak az adózzék, aki akar: a kellően elő nem készített, egyházi öntudatában elsorvad nép hány helyen fog élni azzal a joggal, hogy ne legyen református és ne adózzék többet? Nagytökéjű egyházak ám megengedhetik ezt a luxust maguknak, de százával tudunk olyan kis képező eklésiákat, ahol a lelkész e nagy forradalmi elvek kimondása után mehet koldulni, vagy kihordatik a határra. S valóban naiv dolog a „hitkényszer“ ilyen eltörlése után még „*tapintatos és bölcs*“ *egyházfegyvelemről* beszélni! A mi előkészületlen és fegyvelmezetlen „kényszerű“ hiveink „felszabadítása“ után! Nem tudjuk elképzelni, hogy egy elő nem készített, száz más létkérdés által rettentően érdekelt és éhinség elé néző néppel szemben álló lelkészeink nagy többsége csatlakoznék ehhez a forradalmi javaslatához!

Ami a felhívás *egyházalkotmányi* pontjait illeti, itt is sok az ellentmondás és sok az indokolatlan elhamarkodás.

Kimondatik a *zsinat feloszlása* „és általános, új választások alapján új zsinat összehívása az új egyházalkotmány megalkotására.“ Kimondatik a *konvent eltörlése* és helyébe *zsinati bizottság* tétele; a *hat évenkénti és összes egyházi tisztségekre* (pap?) kiterjedő *sürgős* tisztújítás; (Püspökök letétele!) az *egyházmegyék és kerületek* új, arányos beosztása; a *ref. egyházi vagyon* egyetemes egyházi és altruista kezelése; *lelkészek és s. lelkészek* jogviszonyainak rendezése, *fizetésrendezés, statusrendezés, szolgálati pragmatika, lelkészválasztási reform, lelkészi díjlevélrendezés és a stóla eltörlése*, hogy csak a fontosabbakat említsük. Mert az, hogy az egyházi tisztségekre csak személyes hitéletüknél és a gyülekezeti életben kifejtett munkásságuknál fogva arra hivatott emberek kerüljenek, eddig is *törvényes* követelmény volt, s ha nem kerültek, annak nem a törvény, hanem a *választók* voltak s lesznek az okai örökké és akármiféle forradalom után is. Helyes kíváncsi az, hogy az egyházi gyűlések főtárgya a gyülekezetek *belső* léte legyen s ne az adminisztráció. De erre eddig is lehetett törekedni, amire példa itt nálunk pl. a kolozsvári egyházmegye közgyűlése, amint jegyzőkönyveiből látható. Nem szabad csak úgy odavetni azt, hogy „*az egyházi szertartások korszerű reformja*“, mert ez nem forradalmi kérdés és nem egy császármetszéssel megoldható problema, hanem mélyen a hagyományba és néplélekbe nyúló ügy. Tessék concret javaslatokat, kellő előkészítés után, a maga útján megvalósítani!

De ami a *zsinat, konvent, tisztújítás, kerületi beosztás* kérdését illeti, mégis csak fel kell emelnünk komoly intő szavunkat! Mi az az „*általános új*“ választás, aminek alapján új zsinatot akarnak összehívni? Kik akarják és hogyan az alkotmányos törvényt megváltoztatni? Miféle elvek alapján? Miféle módok szerint? A kerületek beosztását a kerületek megkérdezése nélkül a Ref. Tanács talán csak mégsem intézheti, s a zsinat összeállítása a kerüle-

teken fordul meg. És ne felejtjük, hogy a zsinat — megengedjük, hogy jelenlegi tisztelt tagjaiban talán rossz zsinat — a *presbiteriumok* szavazataival, *demokratikus* módon, *népakarattal* szerint ült össze és ha hiba van, az meg lesz egy új választási eljárás mellett is, mert az eljárás *kivételébe* kerül bele az *infeció*! Nem itt a baj! Hanem ott, hogy a nép szavaz, de nem tudja kire, mert nem is öntudatosan, kálvinista felelősségérzettel szavaz! És kik irányítják a szavazatait? *A lelkészek!* Tessék a lelkészeknek oda emelkedni, hogy keresztyén kálvinista felelősségérzettel irányítsák a szavazást és a népet kálvinista öntudatra emelni, hogy felelősségérzettel szavazzon! *A gyülekezeti öntudat felébresztése a fő és nem a zsinat szétkergetése.*

No és a sürgős és hatvétenkénti tisztújítás, hogy a konventről most ne beszéljünk külön! Abban, hogy nem lesznek örökös püspökeink, nem látunk semmi veszedelmet önmagában, de ennek a *tisztújító elvnek* a bevetése *ebbe* a forrongó világba — *ez papmarasztásra* fog vezetni és ez az egyházi szervezet pusztulását idézi fel.

Most, amikor egész Magyarország minden régi szerve felbomlott s az újak még nem szilárdultak meg, kétségtelenül az egyház az *egyetlen* szervezet, amely, mint nemzeti és lelki tényező, mint kultúrtenyező, mint összetartó erő, mint egy jövőző élet alapja: még működik. Most, amikor arról van szó, hogy *Erdélyt* és a *Tiszáninnent* esetleg lekapcsolják és alacsonyabb kulturájú fajok imperiuma, esetleg önkénye alá vetik, az egyetlen szervezetet, amely megtarthatja magyarnak és reformátusnak ezt a népet: a református egyházat egy tanácsi határozattal szétrobbantani, lelkészeit, tanárait, órállóit, munkásait existenciájukban megrendíteni és megsemmisíteni, kifórratlan nép-akarat szeszélyének minden konzerváló és megtartó erejét kiszolgáltatni: ez nem lehet helyes, kívánatos, jó és megvalósítható! Ezek után *fizetésrendezésről és központi vagyónkezelésről* csevegni, igazán ellentmondás és naivság. Előbb azt a vagyont, a létalapot, az anyagi bázist össze kell szedni, át is kell venni, mozgásba is kell hozni, — számot kell vele vetni, hogy mire elég? mert „*ami tornyot akar építeni, üljön le és számlálja meg a pénzt*” — s csak azután gondoljon szeparációra, tisztújításra, adóeltörlésre és stóla-rendszerek kidobásra, nemkülönben nyugdíjügyre.

Mi elismerjük, hogy egyházunk az utóbbi időben sok sajnos fogyatkozásban leledzik. Centralizálódott, eladminisztrációsodott, az állam segítségére ráfeküdve, önerejében elsorvadozott. Mi is kívánjuk az egyház további *demokratizálását, hiteletének mélyítését, szociális erőinek felébresztését és munkábaállítását*, legfőképpen pedig az *életerős gyülekezeti szellemnek* felébresztését arra a célra, hogy a jövőben bekövetkező magárautaltságban a saját erejéből megtudjon élni. De ezt a munkát *nem forradalmi tanácsok*, hanem *maga az egyház által* kívánjuk és hisszük elvégezhető.

Megvagyunk győződve, hogy ha vannak is talán reakciós elemek közöttünk, ezek kivételek és a nagy többséget annyira áthatja a *saját maga létérdeke*, amely nálunk igazán egyformán érint püspököt és lelkészt, zsinatot, és presbiteriumot, hogy a maga meglevő szervei s azok normális átfélesztése útján is bé tud rendezkedni anyagi erőinek összedésére, alkotmányának korszerű átalakítására és belső életének mindenkire nézve egyformán parancsoló és egyformán elismert szükségleteinek kielégítésére. Higgyék meg az Egyház-tanács tagjai, hogy most minden azon fordul meg, hogy *igazi lelkipásztorok* szétmenve a nép közé és a saját gyülekezeteikben személyes bizonyágtételükkel, az evangélium nélkülözhetetlenségének megbizonyításával, életük komoly, nemes, hősi példájával igazolják be a református egyház komoly szükség-

gességét, fenntartásának föltétlen kívánatosságát és mással nem pótolható voltát s hogy felkeltsék és munkára serkentsék a szendergő önerőt, amely megfogja tartani azt, ami van, fejleszteni fogja azt, ami fogyatékos és megfogja őrizni *magyarnak és keresztyénnek* ezt a népet, amelynek ma ez az egyház az egyetlen olyan eszköze és alapja, amelyen az összeomló világban megállhat, ha mi magunk ki nem rántjuk alóla ezt a talajt.

Várni, erőt gyűjteni, lelket tartani, résen lenni és ügyelni a bástyákon és nem rombolni a bástyákat: ez a mi véleményünk és ezt abban az erős meggyőződésben hangsúlyozzuk, hogy nemcsak a *miénk*, hanem „az egyház *igazi közvéleménye*” is.

M. S.